

Communication

UDC 931:619 / 616.981.45 / 636.4 / 615.371 / 940.54 / 497.1

Vladimir TOMAŠEK, Vesna VUČEVAC-BAJT

*Fakultet veterinarske medicine Sveučilišta, Zagreb i
Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture Hrvatske - Zagreb, Zagreb*

RAD VETERINARA NA OSLOBODENIM PODRUČJIMA HRVATSKE I SUZBIJANJE SVINJSKE KUGE TIJEKOM II SVJETSKOG RATA

Rad veterinara na oslobođenim područjima Hrvatske

U prvim godinama rata veterinarska služba nije obavljala stručni veterinarski posao.

Razmahivanjem oružane borbe i osnivanjem narodnih oslobodilačkih odbora postupno se razvijala i mijenjala veterinarska djelatnost i dobila sasvim drugi značaj.

U prvih godina rata vojne jedinice Narodnooslobodilačke vojske uglavnom su se borile u manjim skupinama, koje nisu imale konje ili su ih imale razmjerno mali broj. Kada su se obrazovale velike jedinice kao divizije i korpusi bio je potreban veliki broj konja. To je uvjetovalo da se u vojsci organizira veterinarska služba (1961).

Povećanjem oslobođenih područja razvijaju se narodni odbori. Oni organiziraju prehranu stanovništva i stoke, promet, privredni život i trgovinu u korist borbe i čitavog naroda, dakle aktiviraju cijeli narod. Glavna je pažnja posvećena gospodarskim rješavanjima pa prema tome i stočarskim.

Osnovani su različiti odjeli i odsjeci čiji je zadatak bio da povežu i objedine rad NOO, rukovode svim poslovima narodne vlasti u Hrvatskoj i da obnove gospodarski život njezine pozadine. Na temelju tih promjena u Gospodarskom odjelu ZAVNOH osnovan je Odsjek za veterinarstvo koji je imao zadatak da organizira veterinarsku službu, zdravstvenu zaštitu stoke i održava veterinarske tečaje.

Očito je da veterinari nisu mogli značajnije djelovati tijekom tih zbivanja. Oni su se često velikim naporima, gotovo s minimalnim sredstvima i domišljatošću upotrebe priručnim sredstvima borili za život i očuvanje stoke.

Stalnim povećavanjem oslobođenog područja i povlačenjem jednog dijela veterinara iz njega u preostala uporišta mnogi veliki dijelovi oslobođenog područja ostali su i bez ijednog veterinara. U takvim okolnostima harale su mnoge bolesti, a osobito nemilosrdne zarazne i nametničke bolesti koje su nanosile stočarstvu velike i teške gubitke. Te poteškoće mogle su se rješavati samo sredstvima koja su bila u opustošenim područjima i to u ograničenim količinama i pod stalnim djelovanjem neprijateljskih oružanih snaga.

Na poziv Kongresa privrednih stručnjaka Hrvatske u Otočcu i Čazmi 1943/44. god. manji broj veterinara je došao u oslobođena područja i uz pomoć Odsjeka Gospodarskog odjela ZAVNOH i NOO koji su organizirali veterinarsku službu pružili su pomoć stočarima. U teškim uvjetima bez potrebnog instrumentarija i lijekova liječili su stoku s priručnim sredstvima i načinima te rješavali poteškoće. Golim rukama, često bez lijekova i instrumenata, dakle prilično nemoćni u svom stručnom poslu, liječili su samo priručnim sredstvima i ljekovitim biljem s dotičnog kraja. Teško je i danas zamisliti sve poteškoće s kojim su se morali boriti u svom početnom radu. Nije bilo gotovo ni jednog veterinara koji nije morao bježati s cjelokupnim oblasnim i okružnim NOO pred neprijateljem i to ne samo jednom već nekoliko puta.

Veterinari koji su došli na oslobođeno područje, obično su ponijeli s sobom nešto zavoja, neke lijekove, pojedina raskužna sredstva i najpotrebnije instrumente, ali su ona ubrzo potrošena zbog velikih potreba. Instrumenti su se često gubili u neprestanim naglim pokretima i bježanjem pred neprijateljem.

Male količine lijekova su crpli iz apoteka i ordinacija i veterinarskih ambulanti nakon njihovog povlačenja s neprijateljem. Iz Zagreba je organizirana skupina veterinara slala znatne količine veterinarskih lijekova, cjepiva i instrumenata na oslobođeno područje po određenim kanalima veze. Jasno da je sve to bilo premalo prema potrebama koje su vladale u tim krajevima. God. 1943. u jesen poslije kapitulacije talijanske vojske bili su zapljenjeni veterinarski kompleti i potrebni veterinarski materijal.

Da se olakša takvo stanje lijekova, poslao je ZAVNOH na prijedlog Veterinarskog odsjeka u ljeto 1944. god. najprije jednog, a zatim još dvojicu veterinara u Južnu Italiju u Bari da nabave što više veterinarskih lijekova, cjepiva i instrumenata, osobito brizgalica i igala za njih, bilo od saveznika, bilo kupnjom na italijanskom tržištu (ZAVNOH 3.2083 (2/435), 3.2090 (6/58), 3.936 (2/444)).

Nešto lijekova, uglavnom raskužnih sredstava i sulfonamida, povremeno je nabavio veterinarski odsjek pri ZAVNOH iz središnjeg apotekarskog skladišta Glavnog štaba Hrvatske (GŠH).

Te su nabavke znatno omogućavale rad veterinara osobito južno od Kupe i Save gdje je bila vrlo lagana raspodjela tih lijekova okružnim NOO zbog slobodnog kretanja bez opasnosti od neprijatelja. Sjeverno od Save bilo je znatno otežćano zbog većih i

jaših neprijateljskih snaga, pa se jedino moglo snabdjevati i raspodjeljivati samo osiguranim kanalima veze.

Pošto se na poziv Kongresa odazvao manji broj veterinara nastale su velike poteškoće u potrebnom broju veterinara. (ZAVNOH 3.1275 (1/178)). Nije bilo drugo nego da se tečajevima izobrazu što veći broj pomoćnog veterinarskog osoblja. Osnovani su veterinarski tečajevi po čitavom oslobođenom području Hrvatske (1946). (NV-124/386). Taj je tečaj završilo kojih 300 tečajaca koji su odigrali znatnu ulogu u zaštiti ugrožene stoke. Oni su obavljali pojedine tehničke poslove npr. cijepili su stoku i sl. Njihov rad kao i rad veterinara i lijekovi bili su potpuno besplatni.

Suzbijanje svinjske kuge

U teškim gospodarskim prilikama osobito je harala svinjska kuga. Ona je u svinja južno od Kupe i Save nanijela ogromne gubitke, jer nije bilo cjepiva ili ga je bilo u nedovoljnim količinama. (ZAVNOH 3.56 (9/353), 3.1658 (9/690), 3.1684 (9/762), 3.1614 (9/343), 3.2096 (9/593), 3.1110 (9/210), 3.2137 (9/704), 3.2131 (6/1), 3.1615 (9/756), 3.1323 (9/399), 3.799 (9/161), 3.2263 (9/231), NV-74/104). U tim područjima osobito u Pokuplju, Lici, Kordunu i u kotaru Dvor na Uni u Baniji kuga je uništila u cjelosti sav pomladak do dobi od godinu dana.

Prama izvješću dr Ježića tolikim brojem svinja uginulih od kuge, odnosno gubitkom mesa i masti mogla bi se hraniti dva mjeseca sva NOV jugozapadno od Kupe i Save uključivši Hrvatsko primorje i Gorski Kotar (ZAVNOH 3.2200 (4/111)). U oslobođenim područjima sjeverno od Save koja nisu bila opustošena zavladao je kuga osobito u Moslavini i u organiziranim tovilištima u Zvečevo u Papuku, u Krndiji i Dilju kojih 80%. Spomenuta tovilišta bila su rasadišta kuge koja je nanosila velike gubitke. Prama jednom pismenom priopćenju uginulo je kojih 25000 svinja. Kao primjer navodi se da je samo u selu Čaglin uginulo od kuge kojih 800 svinja, a takvih je sela u Slavoniji bilo više. Mnogi gospodari, koji su imali 20 do 30 svinja, ostali su samo s jednim svinjčedom. (ZAVNOH 3.2083 (2/435)).

O svinjskoj kugi raspravljalo se i na Kongresu privrednika Hrvatske u Otočcu i Čazmi (1943/44). Posebnom okružnicom narod je obavješten i upoznat o svinjskoj kugi i o zaštitnim mjerama. Naglašeno je da svinjska kuga nije opasna za ljude i svinje koje boluju od nje, ako nema cjepiva, treba u početku bolesti zaklati i upotrijebiti za ljudsku hranu, a ne pustiti da svinje uginu. Jasno je da je taj postupak širio zaraznu, ali je ipak donekle smanjio gubitak, a ujedno i pridonio prehrani ljudi.

Kako je kuga prijetila da potpuno uništi svinjarstvo na oslobođenom području, sastala se skupina veterinara god. 1944., 21. svibnja u Paun-Brdu u Pokuplju. Oni su zaključili da nedostatak cjepiva protiv svinjske kuge, koja nemilice hara u oslobođenim područjima, može biti pogubna za cijelo svinjogojstvo. Zbog toga su zamolili da ZAVNOH zatraži od saveznika dovoljne količine cjepiva i da se osnuje Zavod za proizvodnju virusa i seruma u najpogodnijem dijelu oslobođenog područja.

U vezi zaključaka konferencije održane 3. i 4. srpnja 1944. god. u ZAVNOH upućen je dr. Ježić Okružnom NOO Banije da na tom području organizira Laboratorij za proizvodnju svinjskog seruma (ZAVNOH 3.995 (9/190)).

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bila su tri proizvodna zavoda koja su proizvodila cjepivo i to u Kalinovici kraj Zagreba, Predovićev u Vrbovcu te Serum zavod Dorset u Čulincu kod Zagreba.

Iz Kalinovice su dospjevale manje količine cjepiva i to preko posebnih tajnih veza iz Zagreba. Prepadom Moslavačkog odreda u noći 26/27. rujna 1943. god. iz Predovićevog zavoda izvučeno je 145 kola plijena u kojima je bilo i seruma.

U novo izgrađenom tzv. Tajnom laboratoriju br. 1 u selu Buzeti u Baniji nedaleko Gline odnosno točnije 11 km. jugoistočno tek je tijekom mjeseca veljače 1945. god. proizvedeno kojih 100000 doza virusa i 95 litara seruma protiv svinjske kuge.

U to vrijeme svinje su cijepljene sjepivom različitog podrijetla. U mjesecu studenom 1944. god. dobiveno je od saveznika na desetke tisuća kristalviolet vakcine (Dorset) protiv svinjske kuge te kojih 1600 litara vrlo dobrog američkog seruma "Lederle", ali ništa virusa. No, ta saveznička pomoć nije bila tako brza. Veterinari su otišli ljeti u Bari, a prve pošiljke cjepiva stigle su tek u zimu.

Krajem 1944. god nakon oslobođenja Vojvodine i većeg dijela Srbije, počele su stizati prve pošiljke cjepiva i lijekova avionom iz tih krajeva na poljski aerodrom kod Vrginmosta.

Vrlo dobar američki serum, ako se sam daje tj. bez virusa, zaštićuje svinje samo 2-3 tjedna. Zbog toga se proizvodio virus da bi se serum američkog podrijetla umjesto ljekovitog učinka, tj. kratkotrajne zaštite upotrijebio za simultano cijepljenje i tako se mogao zaštititi veći broj svinja.

U cijepljenju svinja bile su velike poteškoće u nedostatku svježeg virusa. Kako vidimo povremeno se dobivalo neke količine seruma, ali svježeg virusa malo ili gotovo ništa. Neki su veterinari, iako su bili samo praktičari, velikom snalažljivošću i rekli bi hrabrošću dobivali potrebni virus na vrlo praktičan način. Naime, bolesne svinje s akutnom kugom i očitim znakovima su priklali i njihovu krv defibrinirali i upotrebljavali kao virus. Jasno tim načinom dobivanja virusa postojala je opasnost od sekundarne mješovite infekcije koja prati kugu. Bakterije *Pasteurella multocida* i *Salm. cholerae suis* (onda su se zvale *Pasteurella suisseptica* i *Bact. suispestifer*) sekundarno djeluju na primarne procese koji su uzrokovani virusom. Dobivanje virusa na taj način je očigledni primjer veterinaru u snalažljivosti i upotrebi priručnih sredstava u liječenju stoke kada nema potrebnih lijekova.

Kristalvioletna vakcina iz savezničke pošiljke je navodno pokazala tako slabe rezultate da je ubrzo napuštena njezina upotreba. Držimo da je to učinjeno zbog neznanja, jer je krivo upotrebljavana. Ta je vakcina tada u nas prvi put upotrebljena. Ona ima vrlo dobra imunonosna svojstva i daje vrlo dobru zaštitu ako se pravilno upotrijebi. Naime, njom se moglo cijepiti samo potpuno zdrave svinje koje nisu došle prije, a i neće doći tri tjedna poslije cijepljenja u dodir s bolesnim i zaraženim svinjama. Osim toga cijepiti se mora samo prokuhanim iglama. Vakcinacija se preporuča u svinja navršene dobi od 4 mjeseca, a vrijeme zaštite traje kojih 12 mjeseci. Prema tome, ona se nije smjela upotrijebiti na tim područjima gdje je vladala i harala svinjska kuga i nije se trebala nabaviti od saveznika. To je bio očiti promašaj, a utrošeni su veliki novci za njezinu nabavku.

No, treba naglasiti, da je njezina upotreba u nizu godina u poslijeratnom razdoblju uz primjenu lapinizirane vakcine svinjske kuge te serovakcinacije i strogih veterinarsko sanitarnih mjera kao i pogodnih gospodarskih činilaca i prilika, a naporom velikog broja veterinaru, utrla put iskorenjivanju svinjske kuge u našoj zemlji. (1976).

Simultano cijepljenje tj. istodobno davanje virusa i seruma stvara se sigurna i dugotrajna imunost (zaštita) koja je redovno doživotna. Serum odmah izaziva pasivnu imunost koja sprečava prejak djelovanje virusa, ali mu omogućava da aktivno imunizira. Taj je način dobivanja imunosti vrlo pogodan u krajevima gdje vlada zaraza. Glavni nedostatak tog cijepljenja je da cijepljene svinje mogu izlučivati virus i na taj način stvara nova žarišta zaraze. Prama tome nije sredstvo kojim bi se mogla uspješno suzbiti svinjska kuga. (1948).

Htjeli bi naglasiti da je narod ponegdje pružao otpor cijepljenju, pa su NOO poduzeli oštrije mjere za provedbu cijepljenja (IZHRPH 2603).

S tim poduzetim postupcima suzbijanja zaraze uz stroge veterinarsko-upravne mjere polagano se smirivala velika pogubnost zaraze. No, ona se dugi niz godina poslije rata pokatkada i pojačano razbuktavala.

Danas svinjske kuge gotovo nema u našoj zemlji, ali se ponekad javi i brzo uguši. Nekad najopasnija svinjska zaraza je naporom veterinarske službe uz stroge veterinarsko-upravne mjere i upotrebom suvremenih i vrlo dobrih cjepiva (vakcina) kroz niz godina gotovo potpuno iskorjenjena (1983; 1976).

LITERATURA:

- ¹ Bašić M., Benko V., Fiočić N., Mikulka J., *Civilna veterinarska služba u NOB na području Hrvatske*. Vetserum, 1961, IX, 11-12, 17-26. ² Benko V., *Civilna veterinarska služba Pokuplja u NOB*. Stud. Vet. glasnik, 1946, 1, 1-8, 215-217. ³ Cvetnić S., *Virusne bolesti životinja*. Stvarnost, JAZU, Zagreb, 1983. ⁴ Hupbauer A., *Zarazne bolesti svinja*. Poljoprivredni nakladni zavod, Zagreb, 1948. ⁵ Rapajić N., Kolar-Dimitrijević M., *Kongres privrednih stručnjaka Hrvatske (Otočac - Čazma 1943/1944)*. Savez polj. inženjera i tehničara SRH i Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1985. ⁶ Račić I., (1976); *Utjecaj profilaktičkih mjera u kretanju svinjske kuge u Hrvatskoj od 1976-1971*. Dizertacija. Zagreb, 1976. ⁷ Račić S., *Veterinari Federalne Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi*. Stud. vet. glasnik, 1976, 1, 1-8, 13-21.

IZVORI:

- Arhiv Hrvatske Zagreb: ZAVNOH, 3.2083 (2/435), 3.1323 (9/399), 3.799 (9/161), 3.995 (9/190), 3.2090 (6/58), 3.936 (2/444), 3.1658 (9/690), 3.1615 (9/756), 3.1684 (9/762), 3.1614 (9/343), 3.2096 (9/593), 3.1110 (9/210), 3.1275 (1/178), 3.56 (9/353), 3.2137 (9/704), 3.2131 (6/1), 3.1275 (1/178), 3.2200 (4/111), 3.2263 (9/231); NV - 124/386, NV - 74/104; Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske: br. 2603.

Vladimir TOMAŠEK, Vesna VUČEVAC - BAJT
Faculty of Veterinary Medicine, University of Zagreb, and
Scientific Society for Health Culture of Croatia - Zagreb, Zagreb

VETERINARY SERVICE ON THE LIBERATED TERRITORY OF CROATIA AND SWINE PLAGUE ERADICATION DURING THE SECOND WORLD WAR

Key words: History of Medicine; Second World War; Veterinarian's activity; Hog (swine) plague; Croatia

Up to 1943, both veterinarians and students of veterinary medicine on the liberated territory played a significant role in supporting the National Liberation War. Although not having been able to practice veterinary medicine at that time, they actively participated in the national liberation war in the capacity of warriors, political and military officials. They were also in charge of military sanitation.

On the liberated territory severely devastated by the enemy, economic conditions were extremely difficult. Inhabited places were demolished, burnt down and robbed. Fields were destroyed. Livestock to a great extent was taken away by the enemy. Heads left over, were endangered due to permanent lack of fodder and bad housing conditions. In addition, contagious and parasitic diseases raged through the area. Hog plague caused great losses in swine population.

(Rad je primljen u Uredništvu 15. II 1990. god.)

Communication

UDC 931.619 / 378.18 / 378.12 / 351.764.1 / 940.54 / 497.1

Tvrtko ŠVOB

Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture Hrvatske - Zagreb, Zagreb

STRADANJA STUDENATA I NASTAVNIKA FAKULTETA VETERINARSKJE MEDICINE U ZAGREBU U II SVJETSKOM RATU

Jedan od bitnih elemenata političkog programa vlastodržaca tzv. "Nezavisne Države Hrvatske", slijedeći genocidne postupke nacističkih naredbodavaca, bili su direktni progoni Srba i Židova, a komunista i antifašista bez obzira na njihovu nacionalnu ili rasnu pripadnost. Postojao je cijeli arsenal demagoških sredstava koji je upotrebljen da se Hrvati i muslimani (koje je ustaški režim naprosto u cjelini proglasio Hrvatima) uvjere kako su oslobođeni i kako su postali vladajuća nacija. Ustaše su hrvatskom stanovništvu mogli pružiti samo to da ga izuzimaju od progona zbog nacionalne, odnosno tzv. rasne pripadnosti. Mogli su još da potiču demoralizirane tipove da se Srbima "osvećuju" za "velikosrpsku vladavinu u nenarodnoj Kraljevini Jugoslavije", kao i da eventualno sudjeluju u diobi pljačke imovine Srba i Židova. Međutim, slavenska pripadnost Hrvata bila je u perspektivi nesigurno svojstvo prema hitlerovskoj germanskoj genocidnosti. Zato, da bi se prikazali dostojni u odnosu na rasističke ideologe njemačkog nacizma, neki od ustaških ideologa zastupaju čak i apsurdnu tezu o gotskom porijeklu Hrvata.

Okupatori i ustaški režim doveo je do raspačavanja ne samo Jugoslavije već i Hrvatske: do sklapanja Rimskih ugovora, aneksije Međimurja i Baranje od Mađara, priznavanja privilegiranog položaja njemačke nacionalne manjine u "N.D.H." u odnosu na hrvatsko stanovništvo, zatim do ekonomskih ustupaka okupacijskim silama i sve otvorenije pljačke hrvatskog stanovništva od strane okupatora i ustaša. To je sve ubrzo potpuno demaskiralo zastupanje navodno hrvatskih interesa ustaškog režima.

Kaznene odredbe u zakonskim propisima, naredbama i upravnim aktima ustaških vlasti po svojoj surovosti daleko nadmašuju zakone najdespotskijih režima u